

Den publicerbara bruden: *Brur* – bevarad feminin *i*-stamsböjning i svenska dialekter

Gunilla Söderberg

Följande artikel är en kommentar till ett begrepp i det sameuropeiska ordkarteringsprojektet *Atlas Linguarum Europae*, ALE.¹ I Sverige är det Institutet för språk och folkminnen (SOFI) som ansvarar för projektet. Arbetet går till så att de deltagande länderna utgår från en gemensam frågelistas skriven på franska. Svaret på varje fråga, eller *begrepp* som det också kallas, ska definieras så noggrant som möjligt. Ett viktigt hjälpmedel för Sverige del är *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB) som brukar kallas »lexikografernas bibel«. När definitionen är klar återstår att med hjälp av SOFI:s dialektsamlingar sammanställa de dialektala benämningarna på begreppet i fråga. ALE-projektet är med andra ord inriktat på att hitta själva dialektorden. Däremot befattar sig ALE inte med uttal och böjning. Inget hindrar dock att excerpisten ändå noterar sådana variationer.

Sverige representeras av 178 utvalda socknar, s.k. karteringspunkter, jämnt fördelade över landet från Jokkmokk i norr till Ven (S:t Ibbs socken) i söder. Det är alltså dialekt- och ortnamnsarkivens antikvariska indelning av landet i socknar som tillämpas här. Det är inte säkert att det alltid finns dialektbelägg från karteringssocknen i fråga, och i sådana fall kan belägg från angränsande socknar användas. Förutsättningen är att det inte går någon dialektgräns mellan dessa socknar. Likväl händer att inte heller reservsocknarna har några belägg, och det uppkommer då en s.k. lakun. Alla landskap är inte lika väl upptecknade. Skåne, Blekinge, Halland och Småland är väl representerade i Sofi:s dialektarkiv, vilket dessvärre inte kan sägas om de norrländska landskapen. Där får excerpisten ofta acceptera att belägg saknas. Eftersom de nordligare socknarna är så vidsträckta, kan man heller inte i samma utsträckning som i de sydligare landskapen använda sig av reservsocknar.²

I begrepp nr 447 i ALE:s frågelistas efterfrågas benämningen på *la nouvelle mariée*, alltså 'den nygifta kvinnan', underförstått 'på bröllopsdagen'. Det sökta ordet är alltså *brud*, vilket i SAOB definieras som »benämning på kvinna vid det tillfälle hon ingår äktenskap, kvinna på sin bröllopsdag».³

Det nusvenska ordet *brud* (fsv. *brūþ*) har som grund ett germanskt **brūði-* 'nygift ung kvinna'. Några forskare anser att **brūði-* kommer av det indoeuropesiska **bhrūti-*, andra att det kommer av **mrūti-* och är besläktat med det litauiska ordet *marti* 'brud, svärdotter' (jfr *mård*).

1 ALE finansieras av UNESCO.

2 Metoder, principer och problem inom ALE-arbetet beskrivs närmare i Söderberg 1999 s. 53 f., 64 f.

3 SAOB, art. *Brud*.

Brud motsvaras i fornisländskan av *brúðr*, i forndanskan av *brud* och i gotiskan av *brûPs*. I det sistnämnda fallet är betydelsen 'svärdotter'. Fornsaxiskan har formen *brûd*, fornhögtyskan formen *brût* (i ty. *braut*) och anglosaxiskan formen *brýd* (eng. *bride*). I franskan heter det *bru* 'svärdotter', vilket är ett lån från de germanska språken.⁴

Ordet *brud* är synnerligen väl belagt i dialektuppteckningarna. Det är endast från nio karteringspunkter som uppgifter saknas. Med all säkerhet heter det också här *brud*; något annat ord för begreppet 'kvinna vid det tillfälle hon ingår äktenskap, kvinna på sin bröllopsdag' är inte känt i svenska dialekter. Uttalet är antingen »bru« med bortfall av slutljudande *-d* (= gammalt frikativt *ð*; tecknas *dh* i fornsvenskan) eller »brud« med bevarat *d*.

Över ett västligt-nordligt område, från Bohuslän till Norrbotten förekommer dock en avvikande form *brur*. För att förklara denna form med slutljudande *-r* måste vi gå långt tillbaka i de nordiska språkens historia.

Ursprungligen är *brud* en feminin *i*-stam. I urnordiskan böjdes de feminina *i*-stammarna på samma sätt som de maskulina *i*-stammarna, vilket bland annat innebar att de hade *-r* i nominativ singularis.⁵ Eftersom denna ändelse upplevdes som ett särdrag för de starkt böjda maskulina substantiven, kom den att falla i de flesta feminina *i*-stammar medan en del fick maskulint genus. På norrönt språkområde (fornnorskt och fornisländskt) behöll ett fåtal feminina *i*-stammar såväl *-r* som feminint genus. Ett av dessa ord är *brud*.⁶ I fornisländskan heter det sålunda *brúðr*⁷ och i nuisländskan *brúður*.⁸ I de norska dialekter som utgör underlag för nynorskan, heter det *brud* eller *brur* medan det i övrigt heter *brud*.⁹ Något **brudher* eller liknande finns inte belagt i fornsvenskan.¹⁰ Bevarat nominativ-*r* i *brud*, vilket sålunda är ett arv från urnordiskan, har som synes en tydlig västnordisk utbredning.

Formen *brur* har emellertid spritt sig till ett västligt-nordligt område i Sverige. Det sydligaste belägget på har upptecknats i Kärna socken i Bohuslän, och samma form finns i Bohuslän, Dalsland, Värmland, Dalarna, Jämtland, Härjedalen, Hälsingland, Medelpad, Västerbotten och Norrbotten.

Det kan noteras att det relativt sammanhängande »*brur*-bältet« avbryts av ett område med *brud*, vilket väsentligen omfattar södra och mellersta Ångermanland med angränsande områden i Jämtland och Medelpad. Det ska dock framhållas att från de flesta socknar som har formen *brur* också rapporteras också formen *bru(d)*.

Det nordligaste belägget i detta material, *bru* från Jokkmokks socken i Lappland, är upptecknat 1975 av Sven Söderström.¹¹ »Formen 'brur' nekas«, har Sven Söderström

4 Hellquist art. *Brud*.

5 Om substantivböjningen, se Iversen s. 44 ff. och Wessén *Svensk Språkhistoria I* s. 94 ff.; om ordet *brud* se Iversen s. 59.

6 Iversen s. 59.

7 Norrøen ordb. s. 65.

8 www. Islex-projektet.

9 www. Bokmålsordboka | Nynorskordboka

10 www. Fornsvensk lexikalisk databas.

11 Sven Söderström var docent i nordiska språk och f.d. chef för dåvarande Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, ULMA

noterat i en kommentar. För mig har Sven berättat att informanten, en infödd polisman, var mycket säker på sin sak. Sven bedömer *bru* vara en genuin form i dialekten, Att Jokkmokk skiljer sig från kringliggande mål beror förmodligen på att den svenska inflyttningen, främst från det uppsvenska området, har varit av förhållandevis sent datum här.

Sammanfattningsvis kan konstateras att den urnordiska formen *brur* (<*bruðr*) i varierande utsträckning har bevarats i västnordiska språk och spritt sig till angränsande områden i västra och norra Sverige.¹² Samtidigt ska framhållas att formen *brur* uppfattas som starkt ålderdomlig; det är knappast troligt att den yngre generationen dialekttalare medverkar till att tradera den vidare till sina barn och barnbarn. Likväl är *brur* ett vackert exempel på hur svårt – eller omöjligt – det är att dra en gräns mellan dialekt och nationalspråk.

Källor och förkortningar

ALE = *Atlas Linguarum Europae*

ALE:s frågelista = *Atlas Linguarum Europae. Premiere questionnaire, onomasiologie, vocabulaire fondamentale préparé par Joep Kruijzen*. 1976. Assen/Amsterdam. Pays-Bas.

Hellquist = Hellquist, Elof, 1939: *Svensk etymologisk ordbok*. 1–2. Lund.

Iversen, Ragnvald, 1972: *Norrøn grammatikk*. 7 udg. Revidert ved E. F. Halvorsen. Oslo.

Norrøn ordb. = Heggstad, Leiv, Hødnebo, Finn & Simensen, Erik: *Norrøn ordbok*. 3. utgåva av Gammalnorsk ordbok. Oslo 1975.

SAOB = Svenska Akademiens ordbok. 1–. Lund [1893–] 1898 ff.

Söderberg, Gunilla 1999: *Bröllops-besvär. Kommentar till ett ALE-begrepp*. I: Svenska landsmål och svenskt folkliv 1999. Uppsala. [Tidskrift tidigare utg. av ULMA, numera av Kungl. Gustav Adolfs Akademien.]

Wessen, Elias, 1969: *Svensk språkhistoria 1. Ljudlära och ordböjningslära*. 8 uppl. Stockholm. (Nordiskt kursbibliotek.)

—, 1970: *Våra folksmål*. Stockholm.

Elektroniska källor

Bokmålsordboka | Nynorskordboka. Språkrådet. Universitetet i Oslo.

<http://www.nob-ordbok.uio.no/perl/ordbok.cgi?OPP=brud&begge=+&ordbok=begge>
[Hämtad 2015-06-01]

Fornsvensk lexikalisk databas. <http://spraakbanken.gu.se/fsvldb/> [Hämtad 2015-06-01]

Islex-projektet. Árni Magnússon-institut för isländska studier. <http://islex.se/se#leit> [Hämtad 2015-06-01]

12 Om norskt/västnordiska inflytande i svenska dialekter, se t.ex. Wessén *Våra folksmål* s. 55 ff.